

הקדמת המתרגם ל"בלדות ישנות ושירי זמר של אנגליה וסקוטלנד"

א

בשנת 1765 יצא לאור באנגליה אוסף בלדות ושירי־זמר ישנים מן המורשת האנגלית והסקוטית שבעל־פה ובכך הובא אל תחומיה המופרים של הספרות נכס רב הנמנה מאז עם מיטב ערכיה של שירת העולם. אותו אוסף נקבץ והוצא לאור על־ידי תומאס פֶּרְסִי, בישוף של הכנסייה, לפי כתב־יד ישן שנתגלה בסקוטלנד ובו כמאתיים שירים ושירות.

כתב־יד זה נמצא "כשהוא מוטל מלוכלך על הרצפה" בחוותו של בעל־אחוזה ודפים רבים חסרים בו מאחר שנתלשו בידי המשרתות כדי להבעיר אש באח. פֶּרְסִי מספר כי הוא "הראה את הכתב לכמה וכמה ידידים מלומדים ונבונים־דבר והללו מצאו כי תכנו מוזר ומעניין (curious) מכדי להפקירו לשכחה". על החומר שנמצא בכתב־היד הוסיף המוציא־לאור שירי־זמר רבים ושונים שלקט ממקורות שבעל־פה ושככתב וכך נוצר האוסף הגדול של "שרידות השירה האנגלית הקדומה" (Reliques of Ancient English Poetry) ששנת הופעתו נחשבת תאריך־יסוד בחקר הבלאדה של אנגליה וסקוטלנד.

עבודה רבה של פיענוח ומחקר, הן לגבי הטפסטים עצמם והן לגבי תקופתה של שירת הבלאדה העממית שבעל־פה ודרכי חיבורה ותפוצתה, השקיע פרסי באוסף שלו. כיום יש טוענים כנגדו על שלא מנע עצמו לפעמים ממעשה שיפוץ־כביכול של הנוסח הישן, אך "כתב־יד־פרסי" הוא עד היום שמ־דגבר ומקור ראשון־במעלה לבעלי־אסופות. אחרי ה"שרידות" של פרסי הופיטעו קבצים רבים ושונים של שירת העם האנגלית והסקוטית, על־ידי מלקטים ושוחרי־פולקלור, וכעבודה למופת בתחום זה נחשב חיבורו הגדול של פרופסור צ'יילד, הקלאסיקן של חקר הבלאדה שבעל־פה, בסוף המאה התשע־עשרה.

שירה זו, משנתגלתה והחלה כובשת לבבות, עתידה היתה להיעשות אחד מגורמי התעוררות חדשה בספרותם של שלהי המאה ה־18 וראשית המאה ה־19, הן באנגליה והן

ביבשת אירופה, והליות בין מחולליה של התנועה הרומאנטית בספרות ובחיי הרוח. תנועה זו, אחד מיסודותיה העיקריים בשעתה היתה השיבה, או לפחות כמיהת השיבה, אל "הדר קדומים" ואל שרשים קמאיים של חוויות חיים ופיוט. עם שלל הפולקלור שהחל נחשף ונאסף באותה תקופה ומשמש חומר למחקר ולתורות של אסכולות, היתה גם הבלאדה הישנה סיסמא ומפתח לשוחריהם של "מקורות־חיות קדומים". נֶהֱיָה זו אחרי הפולקלור, במידה שנתלו לה נימות חזקות של אידיאולוגיה והשקפת־עולם, היטו לה התימריות מופרכות וקיצוניות של האדרת ה"היולי" וה"אמתי" על פני "תשישותו" של האדם החדש שתרכותו בעוכריו, ובעשותה גם את הבלאדה הישנה לסמל בין סמליה עיקמה תנועה זו לא במעט את משמעות־ערכו של נכס שירי גדול זה. אכן, היחס הנכון לבלאדה הישנה הוא זה המעמיד אותה במסגרת זמנה ומקומה, בלי לשחר דרכי זיקה אל תמונת־עולמה וכליה, אך בלי לגרוע מרגשי הפליאה לנוכח יפיה וכוחה.

כשם שנעשתה הבלאדה עד־מהרה מקור־השפעה וראש־אפנה, כך היתה זו יוצאת־דופן ועלובה בראשית התגלותה. אמות־המידה הרווחות של הטעם הספרותי לא היו עשויות לכאורה לתפסה. עד כדי כך שבמבוא של פרסי למהדורה הראשונה של ה"שרידות" אנו מוצאים פסוקי הצטדקות כמו אלה: "מאחר שרוב החיבורים הללו פשטניים ביותר ונראה שנועדו רק לפשוטי־עם, פקפק (... המוציא לאור...) עת רבה אם ראויים הם לתשומת־לבו ש/ל הציבור בימים אלה של ספרות משופרת – (...שכן) בתקופה מהוקצעת כמו שלנו צריכים רבים משרידי הקדמוניות הללו מידת סלחנות רבה".

ב

השם "בלאדה" משמעותו המלולית שיר־מחול, או שיר־ליווי־למחול, ואילו מצד־המהות מוגדרת הבלאדה לרוב כ"שיר־זמר שיש בו סיפור מעשה", אלא שהגדרה זו, שאין בה משום יחוד־הענין, אינה אומרת הרבה אם אין מציינים בצדה את דרכי הבעתה של שירה זו ואת הרוח האופפת אותה להבדילה מכל שיר־עם כפשוטו ומכל סיפור־מחורז, - זו רוח הטרגדיה ומטען המתח הדרמטי המתפרק בזינוקים עזים ומהירים והמפון על־פיי־הרוב אל השיא שבסיומו.

רבדים עמוקים של מסורות־עם, על אגדותיהן ומעשיותיהן, סיפורי שירות ימיה־ביניים, כגון מחזור המלך ארתור, פרקי קורותיהם ומעשי גבורתם ונדיבות־לבם של

לסטים־אבירים אגדיים־למחצה, כגון מחזור רובין־הוד מאורעות מקומיים שנשתמרו בזכרון, או נתרחשו סמוך לזמן חיבורו של הזמר, קורותיהם של מסעות ומלחמות, פרקים מדברי ימי המלוכה וקורות האבירים, - כל אלה הם מקורות תכניה של הבלאדה. המחבר האנגלי אוברי (John Aubrey) היה אומר כי אומנתו "יכלה לספר בשירי בלאדות את כל תולדות אנגליה למן הכיבוש ועד ימי צ'ארלס הראשון". אך כל מקור שממנו הבלאדה שואבת וכל תחום שבו היא מספרת - חותם ייחודה טבוע בהם. אף בהיות גיבוריה מלכים ומלכות, או פרשים האבירים ורוזני־ארץ, אין היא קולטת את נוסח השירה החצרנית שלאפירות ותמיד נשמרים בה טעמיהם של מעיינות שירה ראשוניים, עם אותו טעם מיוחד של דריכות וזינוק שהם סימנה. המלך, הפרשה־האביר, הלסטים, יורד־הים הגבירה־האם, האוהב והאוהבת, כל אלה קמים בתוך הבלאדה שעה שהם עומדים בשיא משברו של סיפורם, שעה שהאהבה והשבועה, או הרעות, או חוקות הקרב וחובת הכבוד, נצבים כנזר המכוון כולו אל נקודת־צומת אחת שבה מתרחש סופו של סיפור המעשה. נקודת־צומת זו, אם בהיותה ארמון מל, או היכל רוזנים, או יער, או ים, או שדה־קרב, נעשית זירה חשופה ומובדלת אשר הדראמה מתחוללת בה התחוללות מהירה ומרוכזת. עירטול זה של עיקרים, והתרכזות זו בתמציתם של הדברים, יחד עם הכוח הפיוטי, מרימים ומוציאים אל מחוץ לתחומיהם גם את היסודות הלוקאליים המובהקים ואת גוון הנוסח והלשון של הבלאדה, ובכך נעשתה זו, יותר מכל סוג אחר של מורשת השירה והסיפור של ימי־הביניים, קנין שאינו מתיישן ואינו נהפך ל"היסטוריה של ספרות", קנין שאין לתמורותיהם של הטעם ואמות־המידה שליטה בו.

ג

מי הם יוצריהן של הבלאדות הללו ומה פיורש היותן "שירת עם"? ספרות שלמה נכתבה בענין זה בתקופת הפריחה הרומאנטית של חקר הפולקלור, ומושגים עמו "כניוס לאומי" ו"כוחות־פיוט קמאיים של חברה טבעית" היו עיקרן של תורות שראו את כלל השירה הקדומה כיצירה "ספונטאנית" הפורצת מנבכי היצר והמיתוס אשר לאומה כולה. עם כל האמת אשר בתשובה זו אין היא משיבה על השאלה אלא על־ידי שהיא מנסחת את השאלה עצמה בשינוי צורה. שירת העם היא לפי זה שירה שנוצרה על־ידי העם האומר שירה, וכך, על אף כל העבודה החשובה והמעמיקה שנעשתה בדרך אל הפתרון (וברור שלא "מציאת פתרון" היתה תכליתה של עבודה זו, וערכה הוא ערך לעצמו), חוזרת הקושיה למקומה.

הקושיה חוזרת למקומה לא מפני שמושגים כמו "גנוס לאומי", או "עם אומר שירה" הם ריקים מתוכן, אלא מפני שבבואם להסביר את מוצא השירה הקדומה יש להקדים ולעשות להם סייג שאולי אינו אלא "טכני" גרידא, אבל הוא המשווה להם משמעות מוחשית ואחיזה במציאות. סייג זה בא לומר, כי שיר-עם הוא בראש-וראשונה שירו של מחבר מסויים שאין אנו יודעים את שמו. חלקו של "העם" בשיר הנוצר אינו מתמעט על-ידי סיוג זה. חלקו של העם הוא חלקה של מורשת המיתוס והקורות וההווי שהמחבר חי בתוכה ושואב ממנה, ונוסף על כך – וזהו סימנה המובהק של השירה שבעל-פה, סימן שמכוחו יש לראותה באמת כיצירת הרבים – נותן בה העם את חלקו על-ידי כל אותם שינויי-גירסה ותוספות ונספחות וצמיחות-חדשות החלים בשיר בדרך נדודיו ממקום אל מקום ומתקופה אל תקופה, על פני הערים והכפרים והפונדקים והבקתות וההיכלות. אכן, עם כל שינויי גירסה שחלים בו נשמרים עצמותו וייחודו של השיר הנווד ומבחינה זו אין ספק כי רק חברה טבעית וראשונית, חברה אחידה על-אף כל ההבדלים שבתוכה, חברה אשר מורשתה הרוחנית ויסודי עולמה החווייתי והמוחשי משותפים בה לכל, יכולה להיות מקור-מחצבת ומקום-חיות ליצירה כזאת אשר הכלל כולו כביכול הוא בעליה. כוח הנוסח של חברה כזאת, אשר אפיה וטעמה ומושגיה, הם מסכת אחת, רצופה וחזקה, מנפה את השינויים החלים בשיר, המקבל אל תוכו רק את התבלים שהחוש הקיבוצי מאשר אותם, ועד הקבעו קביעה אחרונה שבכתב הוא כמו קולט רק את המוסיף לו כוח ופולט את הזר ולו והפוגם בו.

ד

הבלאדה העתיקה עשתה את דרכה עם המינסטרלים הנוודים, הזמרים עוברי הארחות, שהיו משמיעים את שירי הזמר הללו ברבים, והם, כנראה, היו על-פיה-הרוב גם מבחריהם של שירים אלה. המינסטרלים הללו, אמני "החמכה השמחה" של הזמרה המלווה נגינה על-פיה-הנבל ותנועת מחול ומישחק, הם אחיהם של הבארדים הקלטיים והטרובדור של פרובאנס, שהיו יחד אתם מנושאי שחרות ספרותה של אירופה במאות ה"א-י"ד. מעמדם החברתי של אמנים נודדים אלה אינו ניתן להגדרה דייקנית. הם היו חלק לא נפרד מן ההווי, הן ברובד העממי של החברה והן בשכבות הרמות של המלוכה והאבירות, ועם זאת, ודאי גם מחמת חיי נדודים שלהם, היה בהם משום "בני-אדם שלא מן הישוב". מצד אחד כאילו התשייכו אנשים אלה אל חסרי הנכסים וחסרי המחסה, השוכנים בשולי החברה

ועומדים מחוץ לחוק, ומצד שני ראו אותם גם כעומדים מעל לחוק, כיודעי סוד שבזכותו שרוי להם מה שלא שרוי לזולתם. עד כמה היו נודדי השירה ללו לא רק עיטור להוויי-החברה אלא גם צורך לו, וכמה חזקה היתה אחיזתם בנוף התקופה וחייה, אפשר ללמוד גם מן העובדה שאפילו בקהילות היהודיות של גולת אשכנז קמו "שפילמנים", משוררים נודדים, שהיו משמיעים ברבים, ביהודית אשכנזית, שירי סיפור ארוכים או מיני זמר קצרים (בלאדות), שנשאבו משירות-האבירות הנכריות, על קורות הפרשים האבירים ופרשיות מסעיהם ומלחמותיהם ואהבותיהם, עד שהחלו מחברים כמתכונת זו גם שירות-מחורזות על נושאים מן המקרא, כגון "שמולא בוך" ו"מלכים בוך".

המינסטרלים הנוודים לא חדלו מלטוות את מסורת שירתם במשך מאות בשנים ועוד היו מצויים באנגליה גם במאות ה"ו והט"ז, על אף תמורות העתים ועל אף שקיעתו של נוף ימי-הביניים. לא יכלה להם גם הכנסיה שראתה בהם תמיד יסוד זר ואויב מחמת היסודות המיתולוגיים הקמאיים שביצירתם, יסודות שהיו מתערבים גם ברבדים הנוצריים שנקלטו בבלאדה. במאה ה"ט"ז, בימי המלכה אליזבת, יצאה, אמנם לא מחשש לכנסיה דווקא, גזירה שלפיה נכללו המינסטרלים הנוודים באנגליה בין "הנוכלים, המשוטטים ופושטי היד" שהחוק מענישם. אך לא מכוחה של גזירת מלכות הקיץ הקיץ על מסעיה של הספרות שבעל-פה. הכוח שבישר את חתימתה של שירה זו היה **הדפוס**, אשר עמו החל מסעה של הספרות-שבכתב. מן המאה השש-עשרה ואילך באות גם הבלאדות הישנות בספר המועיד אותן לא לשומע כי אם לקורא. הן מוצאות להן מהלכים בקבצים קטנים בשם "מקלעות זרים" (Garlands) ויש שהחלו גם נכתבו במיוחד בשביל קבצים כאלה. עם זאת עוד הן מתקיימות פה ושם עד היום הזה בשירה שבעל-פה. כמה מהן עודן רווחות במחוזות שונים באנגליה ומהן נדדו אף לאמריקה והן נפוצות שם עם שירי-העם.

ה

זמן חיבורן של הבלאדות הישנות שנוי במחלוקת. יש מקדימים ויש מאחרים. אך במאה הארבע-עשרה כבר היו רבות מהן ידועות כשירי זמר ישנים. מכורתן בעיקר איזור הספר שבין אנגליה וסקוטלנד. בשירי הזמר של המחוזות האנגליים רווחת דמות הפורט-עלי-הנבל הבא "מן הצפון", כלומר מגבול סקוטיה, ואילו הבלאדות הסקוטיות סיפור-המעשה שלהן מקומו לרוב איזור הספר הדרומי, והן בלאדות ה"פורדר" (הגבול).

רוב שירי המלחמה העתיקים גיא־החזיון שלהם הוא איזור זה שבין שתי הממלכות, שהיה מועד לסכסוכים ומסעי־קרב.

הבלאדות, שלא כשירה האפית של ימיה־ביניים, אשר שִׁטְפָה רצוף, בנויות רובן בתים בני ארבע שורות ומיעוטן צמדים של שורותיים. מבנה זה של "סטאנצות" אינו סימן צורני בלבד לבלאדה, שכן קשור הוא בעצם טיבה. בחיתוך־דיבורה החד והמקוטע ובמעבריה המהירים מעיקר אל עיקר. הבתים מחורזים תמיד, לרוב חרוזים פשוטים ושכיחים (בהם צמדי מלים הנודדים, כמובן, משיר אל שיר) עם תערובת של אונאנסים. כשם שיש לה לשירה זו מטבעות־חרוז שנשתגרו, כן יש לה גם דפוסי ביטוי שהיו לנוסח ודרכי דימוי שהן קנין הכלל (לבן מחלב, אדום מיין וכיוצא באלה), אך גם יסוד זה של חומר "שחוק ושכיח" נעשה כאן מקור־כוח. הוא משווה לַנְתֵךְ שירי זה את גוון הפֶּשֶׁט העממי ויחד עמו מתקבלים כטבעיות וכמובנות מאליהן גם אותן התגלויות־פתאום של תנופות פיוט וזניקות־דימוי האומרות עצמיות חד־פעמית וחידוש שאינהו ניתן לחיקוי.

טעם מיוחד ומגרה, טעם של מרחקי זמן והווי, מוסיף לבלאדות הללו תבלין הארכאיות של המלון והתחביר, ולראש־לכל אולי קדמותו של הכתיב. תבלין זה דומני שלא כדאי היה לבקש לו תחליף בתרגום העברי, לא הוא קובע את כוחה של שירה זו. ראוי לציין כי אף במהדורות אנגליות חדשות מוותרים כמה וכמה מו"לים על הכתיב הישן ונותנים את השירים בתעתיק מודרני לחלוטין ואף מחליפים מטבעות לשון ישנות, שאין פירושן ידוע לרבים, בשמות ופעלים חדשים, מתוך סברה שהפסד ה"פאטינה" אולי וצר בשכר סילוק המחיצות בין הקורא ובין החומר.

1

עולמה של הבלאדה הוא עולם קשה וסוגר על עצמו. חזיונות החיים מתחוללים בה, כאמור, בשעות הקץ המרוכזות והנמהרות. המניעים וההתחרשויות הם קיצוניים בתכלית ודחיסותם כמו אינה מניחה מקום לשום תערובת מפורשת של הגיוני לב, של תהיות וחקירה־במופלא, או לתשובות של קביעת עקרונות ומציאת משמעות לדברים, עמידתם של גבוריה אל מול גורלם היא עמידה אחרונה והמסך יורד על סיפור המעשה ירידה חדה ומהירה בלי לתת סיפק לנפשות הפועלות להתמודד עם הגזר, ורק לעתים רחוקות הוא מניח מפלֶש אל תחושת ההזדפכות וההתעלות אשר לטראגדיה הקלאסית. אף עיקרי

האמונה הדתית שהיו טוויים וארוגים לאין הפרד בעולמו של איש ימי־הביניים אינם באים כאן לידי אישור מודע ונותן־פורקן, והם ממוזגים, כמו שכבר צוין לעיל, בתוך מסורת חשכה של איתני יער וים וסופה, או רוחות שאול ורפאים, כוחות שאינם קמים כביכול לבשר אלא את עצמם בלבד. ואף־על־פי־כן, בתוך מעבה זה, עולה ובוקעת מן הפלאדה שירת כוחם ונצחם של האהבה, של האומן, של הרעות והחובה ונדר, אלה הם, על אף הכל ובסופו של דבר, הכוחות המניעים את סיפור המעשה והם המביאים אותם אל הפתרון והשלמות גם בשעה שאין שלמות זו אלא שלמותם של התבוסה והמוות. עיקרים לאה, גם כשחותמם הוא חותם של קונ־כס האבירים, או של חוקות הממלכה והכניסה, נחשפים כאן חשוף ראשוני ונמרץ וקמים ככוחות גורל וכאיתני טבע שבשורתם מבקיעה ונשמעת מבעד לגורל ומבעד לאיתנים.

ז

מבחר הבלאדות המובא בזה לקורא העברי אינו ממצה, כמובן, את שלל נושאי ותכניה של שירה זו. לא הובאו, למשל, שירים מפרקי רובין־הוד, או ממסכת המלך־ארתור ואין ספק כי חסרונם כאן חסרון הוא, ואף־על־פי־כן אין אותם שירים ברובם בלאדות מובהקות, שכן עיקרם סיפורי קורותיו ומעשי תקפו של גיבור המכריע את קמיו, ואילו היסודות הבלאדיים המצויים בפרקים אלה מיוצרים ביתר תקופ ויחוד בבלאדות הקלאסיות שנכללו בלקט תרגומים זה. לעומת זאת צירפתי כאן כמה "בלאדות כפריות" שתבלין ההומור וההווי העממי הוא עיקרן וכמה פרקים השייכים לאו דווקא לפלאדה אלא לשיר־הזמר הרגיל. הבאתי כאן גם כמה בלאדות מן הספרות־שבכתב, מאת מחברים מאוחרים שחמדו את נוסח המורשה שבעל־פה ונתנו את שירתם בקנקן ישן.

הבלאדות שתורגמו כאן רובן יש להן במקורן נוסחאות אחדות. בדרך כלל הלכתי אחרי הנוסח של פֶרְסִי. פה ושם השלמתי גירסה אחת בתגים מתוך גירסה אחרת.

ח

אחדים מתרגומים אלה באו בדפוס בשעתם, ולפני שנים צירף ידידי זאב יוסיפון (יוסקוביץ) מן הפרקים הראשונים ההם חוברת "פרטית" משלו והיה הולך־סובב אתה בארץ, כדרכו מאז, ומשמיע את שיריה, יחד עם שאר שירים שבתרמילו, לפני קהל־מיודעו לעת שבת חברים גם יחד, בקיבוצים, במושבות ובערים. ליוסיפון, למינסטרל

היהודי שבו, לתרמיל ולנַבֵּל שעל גבו ולפיטן שבחובו, מוקדש אוסף זה של שירת
המינסטרלים שמקדם.